

SULTAN MAHMUT İLE KARDEŞİ EMİR İSMAİL'İN TAHT MÜCADELESİ

Güngör AKSU* - Prof. Dr. İlyas TOPSAKAL**

Öz

Türk devlet geleneğinde ülke hanedan üyelerinin ortak malı kabul edilir ve hanedan üyelerince ortak yönetilir. Bu geleneğe hareketle Gaznelilerde de hanedan üyeleri arasında taht mücadeleleri sıklıkla görülmüş, hanedan üyeleri arasında tahta sahip olabilmek için çetin mücadeleler meydana gelmiştir. Bu çalışmanın konusunu Gazneli Emiri Sebük Tegin'in oğulları Mahmut ile İsmail arasındaki taht mücadelesi oluşturmaktadır. Çalışmada dönemin ana kaynakları Utbi'nin Tarih-i Yemini'si ile Reşidüddin Hamedani'nin Câmü't-Tevârih adlı eserleridir. Ancak bu kaynakları tamamlayan İbn-i Esir'in el-Kamil Fi't-Tarih adlı eseri de konunun aydınlatılması açısından oldukça önemlidir. Son yıllarda Gazne şehri ve Gazneli-Karahanlı ilişkileri hakkında birkaç çalışmaya sahibiz¹, ancak konumuz olan Seyfü'd-devle Mahmut ile kardeşi Emir İsmail arasındaki taht mücadelesine dair müstakil bir araştırma bulunmamaktadır. Kuzey ve Orta Hindistan'da İslam Türk tarihini derinden etkileyecek izler bırakan bu hadisenin ayrıca ele alınması araştırmanın önemini göstermektedir. Çalışma, usul olarak ana kaynakların verdiği bilgiler çerçevesinde iki kardeş arasındaki mücadeleyi ortaya koyarken konu üzerine parça parça ileri sürülen fikirler kronolojik seyir göz önünde tutularak değerlendirilmiştir. Güçlü liderlerin tarihimizde oynadığı belirleyici rolü göstermesi açısından çalışmanın konusu oldukça ilgi çekicidir.

Anahtar kelimeler: Seyfü'd-devle Mahmut, Emir İsmail, Sebük Tegin, Ahmed Ferigüni, Gazne Şehri.

Throne Struggle Between Sultan Mahmut And His Brother Emir İsmail

Abstract

In the Turkish state tradition, the country is considered as the common property of the members of the dynasty and is managed jointly by the mem-

* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi Bilim Dalı Doktora Öğrencisi.

** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Genel Türk Tarihi Ana Bilim Dalı.

¹ Ali b. Salih Müheymid, "Karahanlılar Devleti'nin Gaznelilerle Siyasi İlişkileri (999-1141)", (Çev. Ali Aksu), *İstem Dergisi*, Sayı: 15, Konya 2010, s. 291-319; Muhammed Qasım İbadi, "Sultan Mahmud'un Vefatına Kadar Gazneli-Karahanlı İlişkileri", *İstem Dergisi*, Sayı: 18, Konya 2011, s. 161-180; Muhammed Qasım İbadi, *Bir İslam Şehri Olarak Gazne (949-1099)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Danışman: Ahmet Turan Yüksel, Konya 2018.

bers of the dynasty. Moving from this tradition, in the Ghaznavids, there were fierce struggles between the dynasty members to have a throne among the members of the dynasty, whose struggles for the throne were frequently seen. The subject of this study is the struggle for the throne between Mahmud and Ishmael, sons of Emir Sebuk Tegin. In the study, the main sources of the period are the *Tafih-i Yemini* of Utbi and the *Reşidüddin Hamedani's Cami' al-Tawârih*. However, *İbn-i Esir al-Kamil Fi't-Târih*, which completed these sources, is also very important in terms of clarifying the subject. In recent years, we have a few studies on the city of Gazne and the Ghaznavid-Karahanesi relations, but there is no independent study of the struggle for the throne between our subject *Seyfû'd-devle Mahmud* and his brother *Emir İsmail*. The fact that this incident which leaves traces to the Turkish history of Islam in North and Central India deeply affects the importance of the research. In the framework of the information provided by the main sources in the study, while the struggle between the two brothers was revealed, the ideas which were put on pieces on the subject were evaluated by considering the chronological progress. The subject of the study is very interesting in terms of showing the decisive role that strong leaders play in our history.

Keywords: *Seyfu'd-devle Mahmud, Emir Ismail, Sebuk Tegin, Ahmed Ferrugini, Gazne City.*

Türk devlet geleneğinde ülke hanedan üyelerinin ortak malı kabul edilir ve hanedan üyelerince ortak yönetilir. İslam öncesi ve Türk devletlerinde büyük hakan doğuda yardımcısı (ortak han) ise batıda oturur ve büyük hakanı bağli olarak batı bölgelerini yönetirdi. Bu gelenekten hareketle hakan ölünce de devlet yönetiminde hanedan üyelerinin tamamının hakkı olur, hakan ailesinin üyeleri arasında taht mücadeleleri sıklıkla görülür, kuvvet ve kudreti ile tahta sahip olan hanedan üyesi etrafında toplanılırdı.² İkili anlayışa göre yönetilen devlette doğudaki hakan hanedanının büyüğü olarak görülür, batıdakiler de doğudaki hanın emirlerine uyardı. Gazneliler de bu geleneğe uymuş, doğudaki han Gazne şehrinde oturmuş, ülkeyi buradan yönetmiştir. Batıdaki hanedan üyeleri ise Belh şehrinde karargâh kurmuş ve bölgeyi Belh merkez olmak üzere yönetmişlerdir. Bu arada Gazne, Hindistan seferlerinin ana karargâhı olarak merkezde yer alırken; Belh de Horasan ve Acem seferleri için önemlidir. Sebük Tegin miladi 997 tarihinde vefat edince oğullarından biri olan Seyfû'd-devle Mahmud Horasan orduları başkomutanı olarak Nişabur ve Belh karargâhlarını kullanıyordu. Küçük oğlu İsmail ise babasının yanında Gazne de ikamet ediyordu. Varis olarak tahta oturana kadar İsmail'in askeri ve idari faaliyetleri hakkında kaynaklarımız kayda değer bilgiler vermemektedir. Bu nedenle İsmail ordu tarafından iyice tanınmıyordu ve önemli bir askeri başarısı da bulunmuyordu. Sebük Tegin'in oğlu İsmail'i velayet tayin etmesi Gazne devletinin ordu ve bürokrasisinde tartışmalara neden olmuş, Seyfû'd-devle Mahmud hakkı olan taht için mücadeleye başlamıştır.

² Ali Sevim-Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, TTK Yayınları, Ankara 1995, s. 498; Erdoğan Meçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2015, s. 31-32.

Mücadelenin tarafı olan Emir³ Sebük Tegin'in (997) büyük oğlu Mahmut (1030), Horasan orduları komutanı⁴ olarak görev yapıyor ve Belh⁵ şehrinde ikamet ediyordu. Ortanca oğul Nasr ise (1020-1021) Büst⁶ şehrinin valisi olarak hüküm sürüyordu. Mücadelenin karşı tarafında yer alan küçük oğul İsmail ise veliaht olarak Gazne⁷ şehrinde bulunuyordu.⁸

Sebük Tegin bir yandan oğulları arasında herhangi bir ihtilaf çıkmamasına gayret gösterirken diğer yandan da Samaniler ve Karahanlılar arasındaki mücadelelere de müdahil olmuştur. İki devlet arasında savaş çıkmaması ve barış yapılması için ordusu ile Amü Derya önlerine kadar gelen Sebük Tegin⁹ iki devlet arasında sınırların belirlenerek barış anlaşması yapılmasını sağlamıştır.¹⁰ Sebük Tegin, anlaşma sonrası Gazne'ye dönmek üzere yola çıkmış,

³ Unvan ve lakap kullanmak hükümdarların hükümdarlık alametlerindedir. İslam dünyasında birçok devlet başkanı güçlerinin birer göstergesi olarak farklı unvanlar kullanmışlardır. Kumandan ve valiler için kullanılan gelen emir unvanı Abbasiler'den itibaren yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle Türk valiler iç işlerinin tamamında tam yetkili olduklarını belli etmek için bu unvanı kullanmışlardır. Bkz. Abdülaziz ed-Düri, "Emir", *DİA*, XI, Ankara 2001, s. 121-122. Gazneli hükümdarları unvan kullanmada daha mütevazı olarak emir ve sultan unvanlarını kullanmışlardır. Gazneli hükümdarlarından Mahmut, Mesut, İbrahim ve Ferruhzâd 'Sultan' unvanlarını kullanmışlardır. Beyhâki, Ebû'l-Hasen Ali b. Zeyd, *Tarih-i Beyhâki*, (Trc. Yahya el-Haşşab, Sâdik Neş'et) Beyrut 1982, s. 2, 14, 16, 127, 138. Boswort, *The Litulature of the Early Ghaznavids*, Leiden 1963, XV, 222-224. Bununla birlikte Beyhâki, tarihinde Gazneli hükümdarları için 'Emir' ifadesini de kullanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Güler Nuhoglu, *Beyhâki Tarihine Göre Gaznelilerde Devlet Teşkilatı ve Kültür*, (Basılmamış Doktora Tezi), Danışman: Tevfik Rüştü Topuzoğlu, İstanbul 1995, s. 55-61.

⁴ Ona bu görev, Samani hükümdarı II. Nuh tarafından verilmiştir. Erdoğan Merçil, "Mahmüd-ı Gaznevi", *DİA*, XXXVI, İstanbul 2009, s. 362.

⁵ Bugün Afganistan'ın kuzeyinde kalan Belh, Horasan bölgesinin en meşhur, en iyi bilinen, ticaretin ve tarımın yoğun olduğu en önemli şehirlerindedir. Arap coğrafyacıları tarafından Belh'e güzelliği ve ihtişamından dolayı şehirlerin anası manasında 'ümmü'l-bilâd' lakabı yanında görkemli ve muhteşem manasında 'behiyye (Belhü'l-Behiyye)' denilmiştir. Samani devletinin toprakları Karahanlı İlig Han ve Gazneli Sultan Mahmut arasında pay edildiğinde Belh Gaznelilerde kalmıştır. İleriki yıllarda Belh, Gazneliler ve Selçuklular arasında devamlı bir mücadele alanı haline gelmiştir. Tarih boyunca yönetimi el değiştiren Belh, İslam kültür ve medeniyetinin en önemli şehirlerinden biri olmuştur. İslami ilimlerin hemen hemen hepsinde Belh'te yetişen birçok âlim, diğer İslam bölgelerine yayılarak İslam kültür ve medeniyetinin gelişmesine önemli katkılar sunmuşlardır. Yakut Hamevi-Şihâbüddin Ebu Abdullah, *Mu'cemu'l-Buldan*, Beyrut 1977, I, 479-480; Tahsin Yazıcı, "Belh", *DİA*, V, İstanbul 1992, s. 410-411.

⁶ Büst, Gazne, Herat ve Sicistan bölgelerinin keşiştiği noktada kadim bir şehirdir. Güzel ve verimli bir şehir olduğu Arap coğrafyacıları tarafından belirtilen Büst, Horasan bölgesi ile Hindistan arasındaki ticaret yolları üzerinde bulunduğundan tacirler tarafından da önemsenen bir şehir olmuştur. Gazneliler döneminde en parlak dönemini yaşayan Büst, İslami ilimlerde birçok âlimin yetiştiği bir şehirdir. Bugün Afganistan'ın Sicistan bölgesinde harabeleri bulunmaktadır. Yakut Hamevi, *a.g.e.*, I, s. 414-415; Tahsin Yazıcı, "Büst", *DİA*, VI, İstanbul 1992, s. 495.

⁷ Zâbülistan bölgesinin şehirlerinden olan Gazne bugün Afganistan sınırları içinde yer almaktadır. Yakut Hamevi halk arasında şehrin Gazne, ulema arasında Gaznin olarak isimlendirildiğini belirtmektedir. İlk Müslüman-Türk devletlerinden Gazneli devletine ismini veren şehir, bu devlete başkentlik yapmıştır. Gazneli hükümdarları bu şehirde oturmuştur. Sultan Mahmut döneminde Gazne en parlak dönemini yaşamıştır. Muhammed b. Hüseyin el-Beyhâki ve Muhammed b. Abdücebbar el-Utbi bu altın çağı eserleri ile ebedileştirmiştir. Yakut Hamevi, *a.g.e.*, IV, s. 201; Enver Konukçu, "Gazne", *DİA*, XIII, İstanbul 1996, s. 201.

⁸ Şemseddin b. Muhammed Zehebî, *Siyerü A'lâmü'n-Nübelâ*, (Thk. Şuayb el-Arnâvûd), XVII, Beyrut 1983, s. 485.

⁹ Reşidüddin Hemedânî-Ebû'l-Hayr Fazlullah, *Câmiü't-Tevârîh*, (Haz. Ahmet Ateş), TTK Yayınları, II/4, Ankara 1957, s. 76.

¹⁰ Ebû Saïd Abdülhay Gerdizi, *Zeynü'l-Ahbâr*, (Trc. Seyyid Zeydân), Kahire 2006, s. 233-235.

Tüs¹¹ şehri üzerinden Belh'e gelmiş ve burada hastalanmıştır. Hasta olduğu için devlet erkânı Sebük Tegin'in Belh'de istirahat etmesini istemiş ancak o telkinleri kabul etmeyerek Gazne'ye yürüyüşüne devam etme kararı almış fakat Belh yakınlarında Madru Muy mevkiine geldiğinde hastalığı daha da şiddetlenerek burada vefat etmiştir (387/997).¹² Sebük Tegin'in cenazesi daha sonra Gazne'ye götürülerek burada defnedilmiştir.¹³

Sebük Tegin, kendisinden sonra küçük oğlu İsmail'i veliaht olarak belirlemiştir. Veliaht belirleme meselesi Türk tarihinde çok karşılaşılan bir mesele değildir; zira Türk devlet geleneğinde taht hanedan üyelerine aittir ve her hanedan üyesi bu hakka sahiptir. Gaznelilerin veliaht tayininin kökeninde Arap-Fars geleneğinin olduğu aşikârdır. Buradaki asıl soru neden tecrübeli ve sevilen bir komutan olan Mahmut değil de tecrübesiz ve küçük olan İsmail veliaht olarak tayin edilmiştir? Kaynaklarda bu sorunun cevabını açık olarak bulamıyoruz ancak daha sonra yapılan çağdaş çalışmalarda bu konu üzerine düşünceler kayda geçmiştir. Bu düşünceye göre Seyfü'd-devle Mahmut'un annesi Afganistan'ın doğusunda bulunan Zâbülistan bölgesinden asil bir kadın idi.¹⁴ İsmail'in annesi ise Alp Tegin'in kızıydı¹⁵ dolayısıyla İsmail anne tarafından da Han sülalesine mensuptu. Sebük Tegin devlet idaresinin Alp Tegin'in kızından olan oğlu İsmail ile güçlü bir şekilde devam etmesini istediği için İsmail'i veliaht göstermiştir. Fakat İsmail'in zayıf karakteri bu düşüncesinin gerçekleşmesini engellemiş, devlet Seyfü'd-devle Mahmut ile gücünün zirvesine ulaşmıştır.

İki Kardeş Arasındaki Mektuplaşmalar

Seydü'd-devle Mahmut ile Emir İsmail arasındaki iktidar mücadelesindeki en önemli bilgileri, dönemin sosyo-psikolojik durumunu, aralarında yapmış oldukları mektuplaşmalardan öğrenebiliyoruz. Zira mektuplar hem Mahmut'un hem de İsmail'in halk arasındaki idari, sosyal durumları hakkında önemli bilgilere sahiptir.

Sebük Tegin'in cenazesinin Gazne'ye getirilip defnedilmesinden sonra devlet erkânı İsmail'e biat ederek onu Gazne tahtına oturtmuştur.¹⁶ Sebük Te-

¹¹ Horasan bölgesinin kadim şehirlerinden olan Tüs, bugün İran sınırları içerisinde Meşhed şehri yakınlarındadır. Nişabur şehrine olan yakınlığından dolayı Gazneliler ve Selçuklular arasında meydana gelen birçok savaştan etkilenen Tüs şehrinde, Tüsi künyesiyle bilinen birçok âlim yetişmiştir. Rıza Kurtuluş, "Tüs", *DİA*, XLI, Ankara 2012, s. 431-432.

¹² İbnü'l-Esir-İzzüddin Ali b. Muhammed, *el-Kâmil fi't-Tarih*, (Tsh. Muhammed Yusuf ed-Deggâg), VII, Beyrut 1987, s. 488; İbn Hallikân-Şemseddin Ahmed b. Muhammed, *Vefeyâtü'l-A'yân*, (Thk. İhsan Abbas), V, Beyrut 1968, s. 176; Zehebi, *a.g.e.*, XVII, s. 485; Ebü'l-Fidâ-İsmail b. Ali b. Mahmud, *Tarih-i Ebi'l-Fidâ*, (Thk. Mahmud Dayyûb), I, Beyrut 1997, s. 478.

¹³ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, VII, s. 488; Erdoğan Merçil, "Sebük Tegin", *DİA*, XXXVI, s. 263.

¹⁴ Erdoğan Merçil, "Mahmüd-ı Gaznevi", *DİA*, XXVII, Ankara 2003, s. 362. Seyfü'd-devle Mahmut'un annesinin Zâbülistan emirinin kızı olduğu da belirtilmektedir. Bkz. Nizâmülmülk, *Siyâset Nâme*, (Çev. Mehmet Altay Köymen), TTK Yayınları, Ankara 2016, s. 100; Halilullah Halili, *Saltnat-ı Ganeviyân*, Kabil 1333, s. 59.

¹⁵ Hamdullah b. Ebi Bekr Müstevfi, *Tarih-i Güzide*, (Trc. Abdülhüseyn Nevâi), Tahran 1944, s. 390; Clifford Edmund Boswort, *The Ghaznavids Their Empire in Afghanistan and Eastern Iran*, Edinburd 1963, s. 45.

¹⁶ İbn Hallikân, *a.g.e.*, V, s. 176; Zehebi, *a.g.e.*, XVII, s. 485; Ebü'l-Fidâ, *a.g.e.*, I, s. 478.

gin'in vefat haberi ve İsmail'in Gazne tahtına oturduğu haberi Seyfû'd-devle Mahmut'a Nişâbûr¹⁷ şehrinde iken ulaşmıştır.¹⁸ Kardeşinin yumuşak, korkak ve çekingen tabiatlı¹⁹ olduğunu bilen Seyfû'd-devle Mahmut, bu özelliklere sahip olan kardeşinin Gazne tahtında oturmasını uygun bulmayarak Ebû'l-Hasan Hâmûlî²⁰ elçiliğinde bir mektup göndermiştir.²¹ Seyfû'd-devle Mahmut mektubunda:

*"(Babamız) Emir Nâsiruddîn vefat etti. Artık benim bu dünyada senden daha değerli kimsem yoktur. Sen candan ve göz nurundan daha değerlisin. Senden araç-gereç, asker ve memleket esirgemem. Fakat devletin devamı için idarecilik ile serdarlığı iyi bilmek ve askerinin sayısını ve becerileri konusunda da mahir olmak gerekir. Bu ise yaşın ilerlemesi sonucu tecrübe sahibi olmakla mümkündür. Senin bu konularda ehil ve başarılı olmaya yakın olduğunu, yöneticiliğin sorumluluğunu yüklenebileceğini bilseydim, ben herkesten önce mutmain olur ve sana yardım ederdim. Babamız benim olmadığım bir vakitte senin hükümdarlığın için bir vasiyette bulunmuşsa bil ki bunun sebebi, benim Gazne'ye uzak olmam, yolların tehlikeli oluşu ve dağınıklığı önlemek içindir. Bizim için uygun olan, doğru olanı yapmak ve yanlıştan uzak olmaktır, iyi düşün! Saadetin kaynağı, hükümdarlığın merkezi, devlet ricalinin ikametgâhı Gazne'yi bana bırak. Bende senin için Belh ilini bırakayım ve Horâsân emirliğini sana vereyim."*²²

diyerek kardeşine uyarı ve nasihatlerde bulunmuştur. Mektubun içeriği verdiği mesajlar açısından dikkate değerdir. Seyfû'd-devle Mahmut kardeşine değer verdiğini belirtmiş, ardından devlet idaresinin tecrübe ve beceri gerektirdiğini İsmail'in devlet idaresinde tecrübesiz olduğunu ifade etmesi önemlidir. Seyfû'd-devle Mahmut kendisinin büyük ve tecrübeli olduğunu kardeşinin

¹⁷ Horasan bölgesinin dört büyük şehrinin en önemlisi olan şehir, Gazneliler ve Selçuklular arasında büyük mücadelelere sahne olmuş ve büyük zararlar görmüş ve kıtlıklar yaşamıştır. Dandanakan Savaşı'ndan sonra Tuğrul beyin Nişâbur'u idare merkezi yapması ile birlikte şehir görkemli günlerine dönmeyi başarmıştır. Yâkut Hamevî gezdiği şehirler arasında Nişâbur gibi görkemli bir şehir görmediğini, buranın faziletli ve âlim insanların yurdu olduğunu, halk arasında buraya 'Neşâvûr' dendiğini belirtmektedir. Yâkut Hamevî, *a.g.e.*, V, s. 331-333; Osman Gazi Özgüdenli, "Nişâbur", *DİA*, XXXIII, İstanbul 2007, s. 149-151.

¹⁸ Gerdizî, *a.g.e.*, s. 236; İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, VII, s. 488.

¹⁹ İbn Hallikân, *a.g.e.*, V, s. 176; Zehebi, *a.g.e.*, XVII, s. 485.

²⁰ Ebû Nasr Muhammed Utbî, *Tarih-i Yemînî*, (Şrh. Şihâbüddîn Ahmed b. Ali el-Menîni), I, Kahire 1286, s. 273; Muhammed Nâzım, *es-Sultan Mahmud Hayatuhu ve Asruhu*, (Çev. Abdullah Sâlim), Bingazi 2007, s. 64; Muhammed b. Hâvendşâh Mirhând, *Ravzatu's-Safâ*, (Trc. Erkan Göksu), Kronik Yayınları, İstanbul 2017, s. 46.

²¹ Utbî, *a.g.e.*, I, s. 273; İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, VII, s. 488; İbn Hallikân, *a.g.e.*, V, s. 176; Zehebi, *a.g.e.*, XVII, s. 485.

²² Utbî, *a.g.e.*, I, s. 273-274; Reşidüddin Hemedânî, *a.g.e.*, II/4, s. 89; Muhammed Nâzım, *a.g.e.*, s. 64. İbn Hallikân da bu metne yakın bilgiler vermektedir. Bunlara ilaveten ise "Mirası ve serveti aramızda bölüşmemiz daha doğru olur. Böylece sen yerinde (Gazne) kalırsın bende Horâsân da kalırsın" bilgisini vermektedir. İbn Hallikân, *a.g.e.*, V, s. 176. Fakat bu bilgi kanaatimizce doğru olmasa gerektir. İleride geniş olarak ele almaya çalışacağımız üzere Mahmut'un böyle bir duruma razı olması söz konusu değildir. Ayrıca devletin başkentinin kardeşinin elinde olması ve Mahmut'un Horâsân'a razı olması kardeşinin hükümdarlığını tanınması demektir ki, Mahmut bunu kabul etmemiştir.

idarede kendisine tabi olması gerektiğini diplomatik bir üslupla anlatmaktadır.²³ Mahmut devlet idaresi ve askeri seferlere iştirak noktasında daha tecrübeliydi; babasının sağlığında onun yanında birçok sefere iştirak etmiş, bu savaşlarda atılganlığı ve cesaretiyle askerler tarafından sevilmiştir. Özellikle Gür ve Hinduşâhi hükümdarı Ceypal'a karşı yapılan seferlerde cesaretini ve zekâsını ortaya koymuştur.²⁴ Ayrıca babası ile birlikte Samanilere karşı isyan eden Ebû Ali Simcûri ve Emîr Faik'e karşı yardım isteyen Samanî hükümdarı II. Nuh'a yardımda bulunarak isyanın bastırılmasında önemli görevler üstlenmiştir. Bu başarıları üzerine II. Nuh (387/997) ona "*Seyfü'd-devle*" unvanını vermiştir.²⁵ Emir İsmail'in Seyfü'd-devle Mahmut kadar tecrübe sahibi olmadığı tahta oturur oturmaz devlet ricali ve askerlerin tutumları karşısında çaresiz kalması ile görmekteyiz. Emir İsmail tahta oturduğunda geleneğe bağlı olarak askerlere, emirlere ve halka cülûs bahşîşi dağıtılmasını emretmiş²⁶ fakat askerler Emir İsmail'in tecrübesizliğinden istifade ederek kendilerine dağıtılanları az bularak isteklerini artırmışlardır. Askerlerin istekleri karşısında çaresiz kalan Emir İsmail beytü'l malı açarak hazinedeki her şeyi onlara dağıtmak durumunda kalmıştır. İstediklerini yaptırmayı başaran askerler, Emir İsmail'den daha fazla istekte bulunmuşlar, Emir İsmail kalelerdeki erzakları ve harp için ayrılan hazineleri de dağıtmıştır. Bu durumun ağırlığından ve zayıf tabiatından dolayı hükümdarlık koltuğu onu bunaltmaya başlamıştır. Elde ne varsa bitiren askerlerin bu tahakkümü sebebiyle devletin merkezi ile diğer vilayetler zor durumda kalmış, Emir İsmail'in idari tecrübesizliği ve güçsüzlüğü ortaya çıkmıştır.²⁷

Emir İsmail, askerlerin baskısı ve istekleri sebebiyle zor durumda olmasına rağmen Seyfü'd-devle Mahmut'tan gelen mektuba olumlu yaklaşmamış, tahtın vasiyetname gereği kendi hakkı olduğunu bundan dolayı Mahmut'un kendisine tabi olmasını istemiştir.²⁸ Seyfü'd-devle Mahmut'un isteklerini kabul etmeyerek onun kendisine karşı cephe almasına neden olmuştur.

İki kardeş karşı karşıya gelmek üzere iken Cüzcân²⁹ valisi Ebu'l-Hâris Ahmed Ferigûni (390/1000), arabuluculuk yapmak üzere araya girmiştir. Ebu'l-Hâris Ahmed Ferigûni³⁰, iki kardeşe birden haber göndererek, anne ve

²³ Türk devlet geleneğinde devletin başına geçecek hanedan mensubunun devlet yönetiminde yetenekli, liyakatli, bilgili ve cesur olması esastır. Bkz. Bahaeddin Ögel, *Türklerde Devlet Anlayışı*, TTK Yayınları, Ankara 1982, s. 66-67.

²⁴ Merçil, "Mahmûd-ı Gaznevî", *DİA*, XXXVI, s. 362.

²⁵ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, VII, s. 466.

²⁶ M. Hanefi Palabıyık, *Valilikten İmparatorluğa Gazneliler (Devlet ve Saray Teşkilatı)*, Araştırma Yayınları, Ankara 2002, s. 97.

²⁷ Utbi, *a.g.e.*, I, s. 274.

²⁸ Utbi, *a.g.e.*, I, s. 274.

²⁹ Cüzcân, Merverrüz ve Belh arasında bulunan ve bugün Afganistan sınırları içinde yer alan kadim bir eyalettir. Uzun süre İran kökenli Ferigûni ailesi tarafından yönetilen Cüzcân, Gazneli Sultan Mahmut'un bu ailenin iktidarına son vermesinden sonra Gazneli hâkimiyetine girmiştir. Yâkut Hamevî, *a.g.e.*, II, s. 182-183; Tahsin Yazıcı, "Cüzcân", *DİA*, VIII, İstanbul 1993, s. 96-97.

³⁰ Emir İsmail ile Mahmut arasında arabuluculuk görevi yapan Cüzcân valisi Ebu'l-Hâris Ahmed Ferigûni, miladi 990 yılında Samani hükümdarı Nuh b. Mansur tarafından devlete isyan eden

babanın evlatları birbirleriyle görüştüğçe birbirlerine karşı merhametlerinin artacağını, iki kardeşin yüz yüze gelmesinin aralarındaki kırgınlığı gidereceğini belirttiikten sonra “Ben sizler için bir çözüm buldum. İkinizde bulunduğunuz yerlerden kalkarak tarafsız bir yerde bir araya geliniz. Birbirinizi görünüz ve her ne isteğiniz ve şikâyetiniz varsa birbirinize söyleyiniz. Devletinize, şan ve şerefinize zarar verecek, düşmanlarınızı sevindirecek durumlardan kaçınınız.”³¹ diyerek iki kardeşi bir araya gelmeye teşvik etmiştir.

Seyfü'd-devle Mahmut bu teklife olumlu yaklaşarak, Ebu'l-Hâris Ahmed Ferigüni'ye fitne ve fesat olmasını istemediğini ve anlaşmaya hazır olduğunu bildirmiştir. Emir İsmail ise Seyfü'd-devle Mahmut'a mirastan hak vereceğini belirtmekle birlikte bir araya gelmekten çekinmiştir. Böyle bir durumun aleyhine işleyeceği kaygısıyla zanna ve şüpheye kapılarak Seyfü'd-devle Mahmut ile bir araya gelmeyi kabul etmemiştir.³² Dönemin kaynakları Mahmut ile Ebu'l Hâris'in hısmılığı nedeniyle Emir İsmail'in şek ve şüpheye düştüğü, kendisine karşı bir komplo kurulmasından korktuğu için bu toplantıya katılmadığını belirtmektedir.³³

Emir İsmail'in bu kararı sonrası Nişâbur'dan hareket etmeden kardeşi Emir İsmail'e üslubunu sertleştirdiği bir mektup daha gönderen Seyfü'd-devle Mahmut³⁴ mektubunda, kardeşine nasihatte bulunduğu gibi gözdağı da vermiş, iyi niyetini ifade ederken korkutmayı da ihmal etmemiştir. Mektubun sonunda ise “Sözümü dinle ve bana itaat eyle. Yoksa zor duruma düşer ve pişman olursun” diyerek kardeşinin ne karşılık vereceğini beklemeye başlamıştır.³⁵

Mahmut'un talep ve uyarılarını, tahtın varis olarak kendi hakkı olduğunu, babasının emirlerinin kendisine biat ettiğini bildirerek kabul etmeyen Emir İsmail'e karşı Seyfü'd-devle Mahmut, ordusuyla birlikte Nişâbur'dan harekete geçerken Herat³⁶ ve Puşenc³⁷ (Büşenc) valisi olan amcası Buğracuk'a³⁸ bir

---

Fâiku'l-Hassa üzerine gönderilerek bu isyanı bastırmıştır. Bu olaydan sonra Ebu'l Hâris, Nuh b. Mansur ile birlikte Horasan'da bulunan asilerin üzerine sefere çıkmış ve bu seferlerde oldukça yararlılık göstermiştir. Ayrıca Ebu'l-Hâris Ahmed Ferigüni'nin kızı Seyfü'd-devle Mahmut ile evlidir. Bkz. Tahsin Yazıcı, “Ferigüniler”, *DİA*, XII, İstanbul 1995, s. 398.

³¹ Utbi, *a.g.e.*, I, s. 275-276; Reşidüddin Hemedâni bu bölümü aynen vermekle beraber Cüzcan Valisi Ebu'l-Hâris Ahmet Ferigüni'nin ismini vermemektedir. Bkz. Reşidüddin Hemedâni, *a.g.e.*, II/4, s. 91.

³² Utbi, *a.g.e.*, I, s. 276; Reşidüddin Hemedâni, *a.g.e.*, II/4, s. 91.

³³ Utbi, *a.g.e.*, I, s. 277; Reşidüddin Hemedâni, *a.g.e.*, II/4, s. 91.

³⁴ Utbi, *a.g.e.*, I, s. 277; İbn Hallikân, *a.g.e.*, V, s. 177.

³⁵ Kaynaklarımız mektubun tam metnini vermemekle birlikte mektubun hem nasihat hem de uyarı ifadeleri içerdiğini belirtmişlerdir. Utbi, *a.g.e.*, I, s. 277; Reşidüddin Hemedâni, *a.g.e.*, II/4, s. 92.

³⁶ Horasan bölgesinin askeri ve mali yönden en önemli dört şehirden (Merv, Nişâbur, Belh, Herat) biri olan Herat, Afganistan'ın batısında Herirüd Irmağı'nın kıyısında kurulmuş kadim bir şehirdir. Herat, tarih boyunca birçok defa el değiştirmiştir. Şehir, Gazneliler ve Selçuklular arasındaki mücadelelerde iki taraf arasında devamlı el değiştirmesi sonucunda büyük zararlar görmüş, halkın bir kısmı başka şehirlere göç etmiştir. Yâkut Hamevî, *a.g.e.*, V, s. 396-397; Recep Uslu, “Herat”, *DİA*, XVII, İstanbul 1998, s. 215-218.

³⁷ Puşenc, Herat yakınlarında güzel ve verimli bir şehirdir. Nişâbur ve Herat arasındaki yol üstünde kurulan bu şehir İslam dünyasına birçok âlim yetiştirmiştir. Gaznelilerin hâkimiyeti altında gelişme göstermesine rağmen Herat şehrinin gölgesinde kalmıştır. Yâkut Hamevî, *a.g.e.*, I, s. 508.

³⁸ Sebük Tegin'in kardeşi Buğracuk'ta bu dönemde Herat ve Puşenc valisi olarak görev yapmaktaydı. Bkz. Boswort, *The Ghaznavids*, s. 44. Hakkında kısıtlı bilgiye sahip olmamıza rağmen Sebük Tegin'in kardeşi Buğracuk, taht üzerinde herhangi bir iddia da bulunmamış, yeğeni Mahmut'a

mektup³⁹ göndererek, tahtın kendi hakkı olduğunu bunu kabul etmeyen İsmail'e karşı harekete geçtiğini, yapacağı mücadelede kendisine destek vermesini istemiştir. Ordusu ile birlikte Herat'a gelen Mahmut'u amcası Buğracuk karşılayarak ona destek olacağını bildirerek itaat arz etmiştir.⁴⁰

Amcasının desteğini alan Seyfü'd-devle Mahmut, ordusu ile birlikte diğer kardeşi Ebu'l-Muzaffer Nasr b. Sebük Tegin'in⁴¹ valisi bulunduğu Büst şehrine gelmiş, Nasr abisini karşılayarak itaatini ve bağlılığını bildirerek kardeşi İsmail ile yapacağı mücadelede ona destek vereceğini bildirmiştir.⁴²

Amcası Buğracuk ve kardeşi Nasr'ın desteğini alan Seyfü'd-devle Mahmut, Büst şehrinde Nasr'ın yardımıyla ordusunun kalan hazırlıklarını tamamlamıştır. Utbi bu ordunun durumunu şu şekilde aktarmaktadır: "*Seyfü'd-devle'yi amcası Buğracuk ile birlikte emri altındaki topluluklar ile dostları, kardeşi Nasr'ın mevaları, kulları ve gönüllülerden oluşan birlikleri sıkı sıkıya takip etmiştir.*"⁴³ Buradan kardeşi İsmail'e birkaç mektup daha gönderen Seyfü'd-devle Mahmut, İsmail'in olumsuz cevapları üzerine yanında ordusuyla Gazne'ye doğru harekete geçmiştir.⁴⁴

Seyfü'd-devle Mahmut ve Emir İsmail Arasında Savaşın Meydana Gelmesi

Seyfü'd-devle Mahmut, ordusu ile birlikte Gazne önlerinde görününce Emir İsmail'in yanında bulunan bazı devlet adamları ona mektuplar göndererek hükümdarlığın Seyfü'd-devle'nin hakkı olduğu konusundaki düşüncelerini bildirmişlerdir. Bu sırada Seyfü'd-devle Mahmut ve Emir İsmail arasında elçilerin gidip gelmesine rağmen barış ortamı kurulamamış, savaşın kaçılmaz hale gelmesi üzerine ordular savaş düzenine geçirilmiştir. Emir İsmail'e bağlı görünen; fakat Seyfü'd-devle Mahmut'a mektuplar göndererek yardım edeceklerini bildiren devlet adamları İsmail'in elini zayıflatmıştır.⁴⁵ Kaynaklarımız

---

taht mücadelesinde destek olarak onun Gazne tahtına çıkmasına yardımcı olmuştur. Kanaatimizce Buğracuk, hem varis bırakılmaması hem de Mahmut'un yetenek ve teşebbüsleri ile ön plana çıkması sebebiyle taht mücadelesine girişmemiştir.

³⁹ Kaynaklarda bu mektubun içeriği ile ilgili ayrıntılı bilgiler bulunmamaktadır.

⁴⁰ Reşidüddin Hemedâni, *a.g.e.*, II/4, s. 92; İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, VII, s. 488.

⁴¹ Bütün Türk devletlerinde gelenek olduğu üzere ülkenin eyalet ve şehirlerinde şehzadeler, hükümdarın kardeşleri ve amcaları gibi hanedan üyeleri yöneticilik yapabilmekteydiler. Bkz. Palabıyık, *a.g.e.*, s. 94. Buğracuk gibi hakkında kısıtlı bilgiye sahip olduğumuz Nasr b. Sebük Tegin'de abisi Mahmud'a bağlı kalarak onun hükümdarlığı süresince ona destek olmuştur. İyi bir asker olan Nasr, hükümdarlık için herhangi bir mücadeleye girişmeyerek Gazneli devletinin daha büyük kargaşalara düşmesine mahal vermemiştir. Abisine olan desteğinden dolayı Horasan Sipehsâlar'ı olarak görevlendirilmiş, görevi esnasında Simcürî emiri Ebu'l-Kâsım Ali ve Samani hanedanını tekrar diriltmek isteyen İsmail b. Nuh ittifakına karşı başarılı mücadeleler vermiş, zaman zaman bu ittifak karşısında gerilemek durumunda kalmasına rağmen abisinin yardımcıları sayesinde Horasan bölgesini başarıyla muhafaza etmiştir. Bu ittifaka karşı son yapılan savaşta Nasr, Ebu'l-Kâsım Ali ve İsmail b. Nuh'u yenerek Ebu'l-Kâsım Ali'yi esir almış ve onu Gazne'ye göndermiştir. Bkz. Erdoğan Merçil, "Sipehsâlar II. Gazneliler", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt: XXVI, Sayı: 2, Aralık 2011, s. 460-463; Nasr'ın gayretli ve mücadelecî olmasını takdir eden Seyfü'd-devle Mahmut, Horasan Sipehsâlarlığı yanında ona Nişâbur ve Sistan valiliklerini de tevdi etmiştir. İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, VIII, s. 4, 23-24; Sistan'da hutbeler Nasr b. Sebüktegin adına okunmuştur. Palabıyık, *a.g.e.*, s. 137.

⁴² Utbi, *a.g.e.*, I, s. 277; İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, VII, s. 488; İbn Hallikân, *a.g.e.*, V, s. 177.

⁴³ Utbi, *a.g.e.*, I, s. 278; Reşidüddin Hemedâni, *a.g.e.*, II/4, s. 92.

⁴⁴ Utbi, *a.g.e.*, I, s. 278; İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, VII, s. 488; İbn Hallikân, *a.g.e.*, V, s. 177.

⁴⁵ Utbi, *a.g.e.*, I, s. 278-279; Reşidüddin Hemedâni, *a.g.e.*, II/4, s. 92-93.

bu mektupların içeriğini bizlere vermemekte sadece mektup gönderildiğini bildirmektedir.

İki kardeş arasındaki savaş hakkında Utbî bizlere canlı bilgiler vermektedir:

“Seyfû'd-devle son bir defa daha kardeşini davet etti; fakat İsmail bunu da kabul etmeyerek Seyfû'd-devle'yi savaşa çağırıldı. Kardeşinin bu çağırısını kabul eden Seyfû'd-devle Gazne önlerinde alaylarını hazırladı. Düzenli bir topluluk olan süvarilerine geçit yaptırdı. Askerlerini silahlarla donattı ve onları yıldızlar gibi tertip etti. Askerleri mızraklar gibi savaşa doğru ilerlediler. Seyfû'd-devle'nin askerleri süte kavuşan çocukların neşesiyle savaşa yönelerek ortalığa korku saldılar. Gayretlerinin ve azimlerinin izleri yüzlerinde idi. Kalkanlarını ve kılıçlarını kuşanan askerler, savaştıkları ve mızraklarını saplamak üzere kendileri ile ölüm arasında hiçbir endişe duymadan ölüme yöneldiler. Ölüme yürüyüş onlar için doğaldı ve alışık oldukları üzere hücumla geçtiler. Onlar ölümün askerleridir. Savaşta ölümü kendilerine çekerler. Gaye ve hedeflerini bilen bu mızrak bakışlı askerlerin savaşta gözleri kızgın aslanların gözleri gibi ateş gibidir.”⁴⁶

“Abisi Seyfû'd-devle'ye karşı İsmail de mevlaları, babasının kendisine bıraktığı devlet erkânı, Yezbül⁴⁷ dağına benzer büyük filleri ve askerleri ile saf tutarak savaşa hazırlandı. İki grubun askerleri birbirine yaklaştılar. Keskin kılıçlarla vuruşmak, öldürücü mızraklarını saplamak, miğfer içindeki başları parçalamak üzere savaşa başladılar. İki tarafın askerleri öyle savaştılar ki silahlar kan ağladı. Savaşın şiddetinden yeryüzü tarumar oldu. Seyfû'd-devle bizzat saldırıya geçince ortalık toz duman oldu. İsmail'in ordusu dağılmaya başladı. (İsmail'in yanında bulunan) Devlet erkânı durumun vahametinden korktu ve selameti Seyfû'd-devle'ye iltica etmekte gördü. Seyfû'd-devle'nin hücumu ile askerler afalladı. Silahları boyunları vurdu. Askerlerin kanları toprağı çökertti. Atların toynakları cesetleri kapladı. Bu saldırılar sonucu İsmail'in ordusu mağlup oldu ve İsmail güvende olmak için Gazne kalesine sığındı.”⁴⁸

Sağlam Gazne kalesinde kendisini müdafaa etmeye başlayan Emir İsmail, uzun müddet direnmenin faydalı olmayacağını anlamış, Seyfû'd-devle Mahmut'un teslim olması halinde kendisine zarar verilmeyeceğine dair eman vereceğini bildirmesi üzerine de abisinin hükmüne razı olarak teslim olmuştur.⁴⁹ İsmail teslim olunca Seyfû'd-devle Mahmut kardeşine iyi davranarak izzet ve ikramda bulunmuştur.⁵⁰ İsmail teslim olunca Gazne şehrinin ve devlet hazinelerinin anahtarlarını Seyfû'd-devle'ye teslim etmiştir.⁵¹

⁴⁶ Utbî, *a.g.e.*, I, s. 279.

⁴⁷ Reşidüddin Hemedânî bu dağın ismini 'Sehlan' olarak vermektedir. Bkz. Reşidüddin Hemedânî, *a.g.e.*, II/4, s. 93. Yezbül, Suudi Arabistan'ın Necid bölgesinin orta kısmında yer alan bir dağdır. Bugün Sabhâ Dağı olarak bilinmektedir. Bkz. <http://knoz1.com/showthread.php?t=19062>

⁴⁸ Utbî, *a.g.e.*, I, s. 282; Reşidüddin Hemedânî, *a.g.e.*, II/4, s. 93.

⁴⁹ Utbî, *a.g.e.*, I, s. 282; Gerdizî, *a.g.e.*, s. 236; İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, VII, s. 489; İbn Hallikân, *a.g.e.*, V, s. 177; Zehabi, *a.g.e.*, XVII, s. 485.

⁵⁰ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, VII, s. 489.

⁵¹ Utbî, *a.g.e.*, I, s. 290; Gerdizî, *a.g.e.*, s. 236; İbn Hallikân, *a.g.e.*, V, s. 177.

İsmail'i yenerek Gazneli tahtını ele alan Seyfü'd-devle Mahmut daha sonra Begtüzün, Ebu'l-Kasım Simcürî ve Faik'ül-Hassa isyanıyla uğraşmak durumunda kalmıştır. Bu isyanı da kardeşi Nasr, amcası Buğracuk ve büyük komutanı Arslan Câzib'in yardımlarıyla bertaraf etmeyi başaran Seyfü'd-devle Mahmut, Horasan eyaletini ve ordu komutanlığını kardeşi Nasr'a vererek onu Nişâbur'a göndermiştir. Kendisi de yanında kardeşi İsmail ile birlikte Belh'e hareket etmiştir.⁵²

Seyfü'd-devle Mahmut, kardeşi İsmail, babasının komutanlarından Nüş Tegin ve birkaç gulamı ile av yapmak üzere Merverrûz⁵³ mevkiine gelmiştir. Mahmut, İsmail ile sürekli göz teması kuran Nüş Tegin'in elinin devamlı kılıcında olmasından dolayı şüphelenmiştir. Emir İsmail'in Nüş Tegin'e göz işareti yaparak durdurduğunu gören Seyfü'd-devle Mahmut, bu esnada Nüş Tegin'i öldürerek kardeşinden bu duruma açıklık getirmesini istemiştir. Emir İsmail Nüş Tegin'in ihanetinden ve kötü niyetinden kendini aklayarak abisine bağlı olduğunu bildirmiştir. Seyfü'd-devle Mahmut iki kılıcın bir kına girmeyeceğini, iki başın olduğu toplumda kargaşanın bitmeyeceğini bildiğinden devletin bekası için Emir İsmail'i güvenilir muhafızlarının kontrolünde Ebu'l-Hâris Ahmet Ferigûni idaresindeki Cüzân kalesine göndererek vefat edene kadar burada gözetim altında tutmuştur.⁵⁴

Kaynaklar Mahmut ve kardeşi arasında şöyle bir konuşmayı da bizlere vermektedir; Seyfü'd-devle Mahmut Emir İsmail'i Gazne kalesinden indirdikten sonra bir mecliste içinden geçenleri ifade etmesi için "*Zaferi ben değil de sen kazanıp beni esir alsaydın bana ne yapardın?*" şeklinde bir soru sormuştur. Emir İsmail, "*Ben seni esir alsaydım seni bir kalede gözetim altında tutar ve isteklerini eksiksiz yerine getirmeleri için sana hizmetkârlar ve cariyeler verirdim.*" cevabını vermiştir. Mahmut bu cevaptan hoşnut olmuş ve onu Cüzân kalesine göndererek emrine hizmetkârlar ve cariyeler vererek gözetim altında tutulmasını emretmiştir.⁵⁵ Seyfü'd-devle Mahmut'un tarihte eşine az rastlanır bir kararla kardeşini öldürmeyerek gözetim altında tutulmasını emretmesinde kanaatimizce kardeşlik bağından ziyade, Emir İsmail'in Alp Tegin'in torunu olması ve öldürülmesinin devletin kurulmasında etkin olan Türk komutanların tepkisini çekmeme düşüncesi etkili olmuştur. Seyfü'd-devle Mahmut devletin dizginlerini eline aldıktan sonra devlet idaresine güvenilir adamlarını tayin ederek Belh şehrine dönmüştür.⁵⁶

Emir İsmail'in hükümdarlığı yaklaşık yedi ay sürmüştür. Fazilet ve ilim ehli olduğu bildirilen Emir İsmail, şiir ve nesir ile de meşgul olmuştur. Cuma

⁵² Utbî, *a.g.e.*, I, s. 314; Reşidüddin Hemedânî, *a.g.e.*, II/4, s. 103-104.

⁵³ Merverrûz veya Mervürrûz, Horasan'ın büyük şehri Merv'e doğru akan Murgâb nehrinin yukarı kesiminde kurulmuş Horasan şehirlerinden biridir. Yâkut Hamevî, *a.g.e.*, V, s. 112; İbn Havkal, Ebu'l-Kâsım Muhammed, *Sûretü'l-arz*, (Trc. Ramazan Şeşen - 10. Asırda İslam Coğrafyası), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2014, s. 335.

⁵⁴ Utbî, *a.g.e.*, I, s. 315-316; Reşidüddin Hemedânî, *a.g.e.*, II/4, s. 105.

⁵⁵ Utbî, *a.g.e.*, I, s. 315-316; Reşidüddin Hemedânî, *a.g.e.*, II/4, s. 105-106; İbn Hallikân, *a.g.e.*, V, s. 177.

⁵⁶ İbnü'l-Esir, *a.g.e.*, VII, s. 489; İbn Hallikân, *a.g.e.*, V, s. 177.

namazlarında hutbeye çıkmaya da özen gösteren İsmail, hutbede halifenin ismini zikrettikten sonra şu ayeti okurdu: “Ey Rabbim! Bana iktidar ihsan ettin ve bana olayların te’vilini öğrettin. (Ey) gökleri ve yeri yaratan! Dünyada da ahirette de beni yönetip idare eden sensin. Müslüman olarak canımı al ve beni doğrular (Salihler) arasına dâhil eyle!”⁵⁷

Sonuç

Türk devlet geleneğinde hanedanın ortak malı olarak kabul edilen ülkeyi yönetmek için hanedan üyeleri arasında çetin mücadeleler meydana gelmiştir. Bu mücadeleler sonucunda bazı durumlarda devletler zayıflayarak yıkılma sürecine girerken bazı devletler ise muktedir bir hükümdarın yönetimi eline alması ile güçlü bir hale gelmiştir. Sebük Tegin ile birlikte güçlü bir devlet olma yoluna giren Gaznelilerde, onun ölümü ile birlikte büyük oğlu Mahmut ve küçük oğlu İsmail arasında taht mücadelesine şahit olmuştur. Veliht ilan edilen İsmail’in babasının ölümü üzerine hükümdar olmasını Mahmut, İsmail’in kendisinden küçük ve devlet yönetiminde tecrübesiz olmasından dolayı kabul etmemiştir. Amcası Buğracuk ve ortanca kardeşi Nasr’ın yardımıyla İsmail’i mağlup ederek Gazne tahtını elde eden Mahmut, tarihte eşine az rastlanır bir kararlar kardeşi İsmail’i ortadan kaldırmayarak vefat edene kadar her türlü ihtiyacı karşılanmak üzere gözetim altında tutulması için Cüzcân kalesine göndermiştir. Yedi aylık bir İsmail döneminden -ki tam bir iktidar sürememiştir- sonra Gaznelileri büyük bir siyasi güç haline getiren Sultan Mahmut dönemi başlamıştır.

Kaynaklar

BARTHOLD, Vasiliy Vladimiroviç: *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, (Haz. Hakkı Dursun Yıldız), TTK Yayınları, Ankara 1990.

BEYHAKÎ, Ebû'l-Hasen Ali b. Zeyd: *Tarih-i Beyhakî*, (Trc. Yahya el-Haşşab, Sâdık Neş’et), Beyrut 1982.

BOSWORT, Clifford Edmund: *The Ghaznavids Their Empirein Afghanistan and Eastern Iran*, Edinburd 1963.

_____ : *The Litulature of the Early Ghaznavids*, Leiden 1963.

CÜZCÂNÎ, Ebû Ömer Osman b. Sirâcüddin: *Tabakât-Nasırî*, (Trc. Seyyid Zeydan), Kahire 2013.

EBÛ’L-FİDÂ, İsmail b. Ali b. Mahmud: *Târih-i Ebi’l-Fidâ*, (Thk. Mahmud Dayyûb), Beyrut 1997.

GERDİZÎ, Ebû Said Abdülhay: *Zeynü’l-Ahbâr*, (Ter. Seyyid Zeydân), Kahire 2006.

İBADÎ, Muhammed Qasım: “Sultan Mahmud’un Vefatına Kadar Gazneli-Karahanlı İlişkileri”, *İstem Dergisi*, Konya 2011.

_____ : *Bir İslam Şehri Olarak Gazne (949-1099)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Danışman: Ahmet Turan Yüksel, Konya 2018.

⁵⁷ İbnü'l-Esir, a.g.e., VII, s. 489. Ayet için bkz. Yusuf Suresi, 12/101;

رَبِّ قَدْ أَتَيْتَنِي مِنَ الْمَلِكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْإِحَادِيثِ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنْتَ وَلِيِّ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَأَلْحَقْنِي بِالصَّالِحِينَ

- İBNÜ'L-ESİR, İzzüddin Ali b. Muhammed: *el-Kâmil fi't-Tarih*, (Tsh. Muhammed Yusuf ed-Deggâg), Beyrut 1987.
- HALİLÎ, Halilullah: *Saltanat-ı Gazneviyân*, Kabil 1333.
<http://knoz1.com/showthread.php?t=19062>.
- İBN HALLİKÂN, Şemseddin Ahmed b. Muhammed: *Vefeyâtü'l-A'yân*, (Thk. İhsan Abbas), Beyrut 1968.
- İBN HAVKAL, Ebu'l-Kâsım Muhammed: *Sûretü'l-arz*, (Trc. Ramazan Şeşen - 10. Asırda İslam Coğrafyası), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2014.
- ED-DÜRÎ, Abdülaziz: "Emir", *DİA*, XI, Ankara 2001.
- KAZVİNÎ, Hamdullah b. Ebî Bekr el-Müstevfi: *Târih-i Güzide*, (Trc. Abdülhüseyn Nevâi), Tahran 1944.
- KURTULUŞ, Rıza: "Tüs", *DİA*, XLI, Ankara 2012.
- KONUKÇU, Enver: "Gazne", *DİA*, XIII, İstanbul 1996.
- MERÇİL, Erdoğan: "Mahmûd-ı Gaznevi", *DİA*, XXXVI, İstanbul 2009.
- _____ : "Sebük Tegin", *DİA*, XXXVI, İstanbul 2009.
- _____ : *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2015.
- _____ : "Sipehsâlâr II. Gazneliler", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt: XXVI, Sayı: 2, Aralık 2011.
- MİRHÂND, Muhammed b. Hâvendşâh: *Ravzatu's-Safâ*, (Ter. Erkan Gök-su), Kronik Yayınları, İstanbul 2017.
- MUHAMMED NÂZİM: *es-Sultan Mahmud Hayatuhu ve Asruhu*, (Çev. Abdullah Sâlim), Bingazi 2007.
- MÜHEYMİD, Ali b. Salih: "Karahanlılar Devletinin Gaznelilerle Siyasi İlişkileri (999-1141)", *İstem Dergisi*, (Çev. Ali Aksu), Konya 2010.
- NİZÂMÜLMÜLK: *Siyâset Nâme*, (Çev. Mehmet Altay Köymen), TTK Yayınları, Ankara 2016.
- PALABIYIK, M. Hanefi: *Valilikten İmparatorluğa Gazneliler (Devlet ve Saray Teşkilatı)*, Araştırma Yayınları, Ankara 2002.
- NUHOĞLU, Güler: *Beyhakî Tarihine Göre Gaznelilerde Devlet Teşkilatı ve Kültür*, (Basılmamış Doktora Tezi), Danışman: Tevfik Rüstü Topuzoğlu, İstanbul 1995.
- ÖGEL, Bahaeddin: *Türklerde Devlet Anlayışı*, TTK Yayınları, Ankara 1982.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim: "Karahanlılar", *DİA*, XXIV, İstanbul 2001.
- ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi: "Nişâbur", *DİA*, XXXIII, İstanbul 2007.
- REŞİDÜDDİN HAMEDÂNÎ, Ebü'l-Hayr Fazlullah: *Câmiü't-Tevârih*, II/4, (Haz. Ahmet Ateş), TTK Yayınları, Ankara 1957.
- SEVİM, Ali - MERÇİL, Erdoğan: *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, TTK Yayınları, Ankara 1995.
- USLU, Recep: "Herat", *DİA*, XVII, İstanbul 1998.
- UTBÎ, Ebü Nasr Muhammed: *Tarih-i Yemînî*, (Şrh. Şihâbüddin Ahmed b. Ali el-Menîni), Kahire 1286.
- YÂKÛT HAMEVÎ, Şihâbüddin Ebu Abdullah: *Mu'cemü'l-Buldân*, Beyrut 1977.
- YAZICI, Tahsin: "Ferigüniler", *DİA*, XII, İstanbul 1995.
- _____ : "Belh", *DİA*, V, İstanbul 1992.
- _____ : "Büst", *DİA*, VI, İstanbul 1992.
- _____ : "Cüzcân", *DİA*, VIII, İstanbul 1993.
- ZEHEBÎ, Şemseddin b. Muhammed: *Siyerü A'lâmü'n-Nübelâ*, (Thk. Şuayb el-Arnâvûd), Beyrut 1983.